

Ekialdeko euskararen komitatiboa polimorfismoaz harago¹

Eastern Basque comitative beyond polymorphism

Manuel Padilla-Moyano*

Universidad del País Vasco/Euskal Herriko Unibertsitatea (UPV/EHU) & HSE University

ABSTRACT: In this paper I analyse the comitative suffixes of Eastern Basque in the light of a corpus of historical Souletin —but not only. In addition to the exhaustive account of the morphological variation of this case, I undertake a study of the complex morpheme *-kila(n)*. After the analyse of the data, under Gavel's inspiration, and based on both typological and philological arguments, I will propose that once the case system of Eastern Basque had two different comitatives.

KEYWORDS: Eastern Basque; case system; comitative; allative; polymorphism.

LABURPENA: Artikulu honetan ekialdeko euskararen komitatiboaren atzizkiak azterkatzen ditugu, nagusiki Zuberoako euskara historikoaren corpusaren argitarara. Komitatiboaren aldakortasun morfologikoaren kontu zehatza errendatzeaz gainera, arta berezia eskainiko diogu *-kila(n)* morfema konposatuari. Datuen analisiaren ondoren, Gavelen inspirazioaz, eta argudio tipologiko eta filologikoetan oinarrituz, (ekialdeko) euskararen kasu sistemak behiala bi komitatibo bereizten zituela proposatuko dugu.

HITZ GAKOAK: ekialdeko euskara; kasu sistema; komitatiboa; adlatiboa; polimorfismoa.

¹ Lan hau ondoko ikerketa talde eta proiektuetan kokatzen da: *Monumenta Linguae Vasconum V: periodizazioa eta kronologia* (Ekonomia eta Lehiakortasun Ministerioa, FFI2016-76032-P); *Euskal Hizkuntzaren Historia eta Hizkuntzalaritza Historiko Konparatua* (Eusko Jaurlaritza, GIC. IT698-13) eta *Hizkuntzalaritza teorikoa eta diakronikoa: gramatika unibertsala, hizkuntza indoeuroparrak eta euskara* (UPV/EHU, UFI11/14). Bihoaz ene eskerrak Beñat Oyharçabali eta Blanca Urgelli, egin dizkidaten oharrengatik; eskerrak, halaber, Alexandre Arkhipovi eta Joseba A. Lakarrari, gaiaz izandako trukaketa aberasgarriengatik. Erran gabe doa, nihaur naiz presenteko lanaren falta eta gabezien erantzule bakarra.

* **Harremanetan jartzeko / Corresponding author:** Manuel Padilla-Moyano. IKER - UMR 5478. Errobiko Campusa. Gaztelu Berria. Paul Bert plaza, 15 (64100 Baiona) – manuel.padilla@ehu.eus – <https://orcid.org/0000-0002-2051-2885>

Nola aipatu / How to cite: Padilla-Moyano, Manuel (2016 [2021]). «Ekialdeko euskararen komitatiboa polimorfismoaz harago». ASJU, 50 (1-2), 233-255. (<https://doi.org/10.1387/asju.22864>).

Jasoa/Received: 2019-09-01; Onartua/Accepted: 2020-09-10.

ISSN 0582-6152 - eISSN 2444-2992 / © 2021 «Julio Urkixo» Euskal Filologia Institutu-Mintegia (UPV/EHU)

Lan hau Creative Commons Aitortu-EzKomerziala-LanEratorririkGabe 4.0 Nazioartekoa lizentzia baten mende dago

1. Sarrera

Kasu gramatikal gisara, komitatiboa hainbat hizkuntza uraliko, altaiko, nakh-dagestan eta dravidikotan ezagutzen da, bai eta yukaghir, txuktxiera eta osetieran. Kasu polisemikoa da: haren funtzio nagusia pluralgilearena da, koordinazioari lotua; semantikoki «konpainia» adierazten du, bai eta aski ñabarra izan daitekeen balio andana bat (cf. Arkhipov 2009). Komitatiboaren balio zentrala honela definitu daiteke: ekintza edo gertakizun batean bi partaideren arteko laguntza, bi partaide behar direlarik: lagundua dena (*accompañee*) eta laguntzen duena (*companion*); gainera bada *relator* delakoa, hots, bi partaideen arteko erlazioa kodetzen duen baliabide morfosintaktikoa —euskaraz *-(r)ekin* kasu marka—; rol horietaz, ikus Stolz, Stroh & Urdze 2006.

Euskalaritzan maiz *soziatibo* terminoa baliatzen da,² baina hemen saihestuko dugu, komitatiboaren barneko ñabarduretarik bat baizik ez delako. Hungarierak du, edo zuen, komitatiboaz gainera, soziatibo beregain bat (Stolz, Stroh & Urdze 2013). Bide hertsiko soziatibo horrek hauxe adierazten du: i) pertsona, zeinaren konpainian gauzatzen baita ekintza; edo ii) ekintzaren partaide baten gauzak, ekintza horretan beren edulearekin batean parte hartzen baitute (cf. lat. *socius*).

Historian gaindi bezala egun ere, euskararen komitatiboak aldakortasun formal nabarmena erakusten du. Ezaguna denez, mendebaldeko mintzoetan, *-ki(n)* atzizkiarekin batera ala ez, *-gaz* morfema erabiltzen da. Ekialdeko mintzoetan, batetik, komitatiboaren atzizkiak bukaerako *-n* peitu du eta, bestetik, *-(r)ekila(n)* morfema ere ager daiteke. Uste dugu *-n* gabeko atzizkia dela komitatiboaren morfemaren aldaera zaharrena; bihoaz Gavelen hitzak: «La forme la plus primitive de la désinence caractéristique de l'unitif serait dans *-eki*, mais on a pris l'habitude de lui ajouter souvent un suffixe exprimant une idée de *locatif*» (1929: 26). Ondoren Traskek *-ki* berrikuntza zatekeela proposatu zuen, *-ekiko* bezalako sekuentziek eragin analogiaz sortua; aldiz, Mitxelenak eta Gómezek kontrakoa uste dute (Gómez 2005: 275).

Kasu markaren jatorriaz denaz bezainbatean, van Eysek (1879: 76) **(r)-e-kide-n* ‘-(r)en konpainian’ etimologia proposatu zuen:³ **(r)e-kide-n* > *-(r)e-kie-n* > *-(r)-eki-n*. Tradizioak van Eysen etimologia onetsi badu ere (Lafon 1965: 196; Mitxelena 1972: 297; Trask 1997: 210), Manterolak, funts onen gainean, zenbait objektzio egin dio:

Zenbait arazo ditu hipotesi honek: *ide* aldaera aintzat hartuta, badirudi herskaria berria dela (EHHE s.v. *idel/kide*), hitza elkartuetan bigarren osagai gisa agertzearen ondorio, eta ez dirudi sintagma modu horretan *-kide* aldaera agertzeko aukerarik dagoenik (*-ide* agertu beharko litzateke); *-ki* eta *-kila* aldaerak baditu soziatiboak, eta *-kien*, arkaismo moduan azaldu beharrean, bestela azal liteke, ez baita, beharbada, kasualitatea gen. pl. *hekien* eta halakoak dituzten hizkeretan aurkitzea; azkenik, errazagoa litza-

² Frantsesez idatzitako literaturan *unitif* ere kausitzen da (Darrigol 1830; Belsunce 1858 [Mounole 2003]; Gavel 1929; Lafittek 1944; Lafon 1951, 1955); gainera, *accompagnatif* ere baliatu da (Oyharzábal 1991).

³ Etimologia hori Schuchardtena (1893: 29 *apud* Manterola 2015: 469; 1947: 61) zela pentsatu bada ere, Lafonek (1936: 67-68) argitu zuen bezala —eta Gómezek (2005: 275, 5. oharra) gogoratu—, egiakzi van Eysena da: «Il faudra donc décomposer *kin* en *ki-n*. Le seul mot que nous sachions dont *ki* puisse dériver, c'est *kide*» (1879: 75-76).

teke, gainera, aditzondoetako *-ki* atzizkiarekin lotzea, Schuchardtek berak nahi duen bezala. Bestalde, hona zer dioten Heinek eta Kutevak: «The data supporting this pathway are not entirely satisfactory» (2002: 91-92). Beste aukera bat izan liteke *-ki* atzizkia izatea hor, *-n* inesiboarekin. (Manterola 2015: 469, oin-oharra)

Manterolak, Schuchardti jarraituz, *-ki* atzizkia seinatzen du komitatiboaren sorreran; hein batean, lotura hori egina zen, alderantzizko norabidean egina ere (Darriol 1830: 87). Gavelek ere ber ideia erabili zuen: «[Les diverses formes de la désinence de l'unitif] comportent ensuite un élément *ki* que l'on peut très vraisemblablement identifier avec le suffixe *ki* utilisé pour former des adverbes à l'aide des adjectifs» (1929: 25). Euskararen komitatiboaren etimologiaren gaineko ikerketaren *state-of-the-art* Lakarrak markatzen du, besteak beste, aitzineuskararentzat *ekhin* aditz komitatiboa proposatuz (2018: 172-175).

Alderdi semantikoari dagokionez, ezaguna da euskara historikoan komitatiboaren markak koordinazioa ere adieraz zezakeela, *X-rekin Y* 'X eta Y' bezalako sintaxietan (ikus § 5). Erabilpen horren itzaltzearekiko kontrastean, azken mendeetan komitatiboaren marka bestelako balioak bereganatuz joan da: «In western dialects, the instrumental has been lost in productive usage and the comitative is used in its place to express instrument or means» (Hualde 2003: 184).

Lan honetan ekialdeko euskararen komitatiboa aztertuko dugu, Zuberoako euskara historikoaren corpusari arreta berezia eskainiz.⁴ Lehenik, komitatiboaren morfemaren bukaerako sudurkariaren agerpenaren kontu zehatza errendatuko dugu (§ 2); bigarrenik, *-(r)ekila(n)* atzizkia aztertuko dugu, haren balioari (§ 3.1) zein agerpenari lotuz (§ 3.2); ondoren, *-(r)ekiko* & *-(r)ekila(n)ko* sekuentzien (§ 4) eta *X Y-reki* 'X eta Y' koordinazio zaharraren (§ 5) lekukotasuna ekarriko dugu; azkenean, hipotesi bat formulatuko dugu *-(r)ekila(n)* atzizkiari buruz eta (ekialdeko) euskararen komitatiboaren bilakaeraz (§ 6).

⁴ Hizkuntza osoarentzat *Euskal Klasikoen Corpora* baliatu dugu (EKC), eta Zuberoako euskara historikoarentzat guharen tesiarena (Padilla-Moyano 2017), xvi.-xix. mendeetako testuez osatua. Hona zerrenda, *OEH*ren laburdura sistemari jarraikiz: Lç (hiztegiñoa), O (*Pro; Po*), Bela, Saug, Etchart, Tt (*Onsa; Arima*), PrS, Bp, CatOlo, Othoitce, Mst, IP, Ressegue, Stful, Mercy, NLilia, Egiat (I), Edipa, Xarlem, UskLi, CatS, Meditacioniac, CanBel, Etch, Chacho AztiB, Archu Fab, MaiMarHil, Myst, Ip (*KurBD, Dial*), Urruty (*EvS; Epiit*) eta SGrat. Fartsa xaribarikoei doakienean (Urkizu 1998), ez ditugu *AstLas* laburduraz aipatuko, testu bakoitzaren izenburuaz baizik: *Bala eta Vilota, Boubane eta Chilhoberde, Cabalçar eta bere familia, Chiveroua eta Marceline, Jouanic Hobe eta Arlaita, Malqu eta Malqu-lina, Petit Jean eta Sebadina, Petitun eta Peti-Hun, Pierris eta Catiche, Pierrot eta Charrot, Planta eta Eleonora, Recoquillart eta Arieder eta Saturna eta Venus*. Gainera, corpusak *OEH*tik kanpoko testu hauek ere hartzen ditu: *SteEli (Sainte Elisabeth de Portugal* pastorala, ca. 1750; Euskal Erakustokiaren liburutegia, Ms. 14), *DKhi (Doctrina khiristia haurren instruccionetaco*, Cluzeau, Baiona, 1812; Vinson 171.c), *Khurutch (Khurutchiaren bidiaren eguïteco praticac eta othoitciac*, Vivent, Oloroe, 1838; Vinson 218), *HOrdre (Heren-Ordreco escu libria igante-bestetaco officio berrieki*, Lapeyrette, Oloroe, 1860; Vinson 314) eta *Catuchuma españoul* eskuizkribua (Hauze, 1899; Baionako Diozesaren Liburutegian atzema, katalogatu gabe).

2. Komitatiboaren polimorfismoa Zuberoan: *-(r)eki(la) vs. -(r)eki(la)n*

Les désinences déclinatives varient dans chaque dialecte ; elles expriment avec précision les nuances les plus fugitives de la pensée : *ganat* 'vers, jusqu'à' désigne le mouvement et la tendance ; *gana* détermine la proximité. Les désinences *tara* et *tarat*, *ki* et *kin*, présentent les mêmes différences de signification. (Chaho & d'Abbadie 1836: 36)

Zorigaitzez, Chahok ez zuen komitatiboaren atzizkiez gehiago zehaztu; halere, ez dirudi deus anitzez konkretuagorik deskriba zezakeen.⁵ Izan ere, *-ki* & *-kin* pareak banaketa dialektal bati obeditzen dio: oro har, *-n* gabeko forma ekialdeko mintzoetakoa da: hego-nafarrera, behe-nafarrera, zuberera gehi Pirinioetako mintzoak. Halere, Zuberoan *-n* dun alomorfoa ere agertzen da.

Oro har, *-n* aiseago ageri da *-(r)ekilan* atzizki konplexuari lotua *-(r)ekin* atzizkiari baino. Alde horretatik, Maisterren testigantza aipatzekoa da zeren, kasik beti *-ki* emanik —434 aldiz, salbuespen bakarra *hekin* delarik (IV 18, 3)—, atzizki konplexua erabiltzean sudurkariduna nahiago baitu —13 aldiz *-kilan*, *vs.* 2 aldiz *-kila*—. Zuberoan *-n* duten aukerak ezagunak izan arren, uste dugu kanpoko eraginei lotuak dira. Hainbatetan ageri bezala (Padilla-Moyano 2017: 19-21), Oihenartek edo Tartasek joera nabarmena dute Zuberoatik kanpoko hizkuntza ezaugarrien agerrarazteko, eta hala dirudi komitatiboaren sudurkariari doakionean ere. XIX. mendeko lekukotasunak direnaz bezainbatean, *-(e)kin* alomorfoaren agerpenak batez ere Oloroeko diocesaren desegitearen ondorioz Baionara so dauden zenbait egileren ekoizpenenari lotua da (Padilla-Moyano 2015).

Azkenean, herri antzertiaren tradizioan gertatzen dena aipatzekoa da. 1. taulak erakusten duenez, trajeria eta asto lasterretan *-n* dun komitatiboan agerpena praktikan *-(r)ekilan* atzizkiari estekatua da; bestela erraiteko, herri antzertian bada *-kilan*, baina ez *-kin* —gogora bedi *Canico eta Beltchitina* Amikuzeko testua dela—. *Chiveroua eta Marcelina* fartsaren testigantza aski ilustragarria da: bada *españul* bat —izenik gabe, *Españula* deitua— eta Arnegi izeneko *manex* bat. Pertsonaia hauen karakterizazio linguistikoan zuberotar ez diren hizkuntz ezaugarriak agertzen dira —adibidez, *douçou* bokalismoa—, eta horien artean sailkatzekoa da komitatiboaren *-n*-dun atzizkia: *nirekin* (*Chiveroua*, 110. lerroa), *zurekin* (168 & 172), *markekin* (119), *hunekin* (185); bestenez, *-(r)eki* 44 aldiz agertzen da.

⁵ Idazle bezala, Chahok berak ez ditu *-n* dunak eta gabeak desberdin ematen. *Ariel*-eko idazki batzuk ez dira zubereraz eginak, *nafar-lapurterarat* gehiago ala gutxiago hurbiltzen diren barietateetan baizik, edo amikuzeraz. Horrela, «Espainako berriak» izenburu duenean (*AztiB* IV & VI), honako *-n*-dun komitatiboak ageri dira: *emaztiarekin*, *alabarekin*, *eskuekin*. «Donapaleuko populian eta republican aldeko pharthez laborarier, ofizialer, langiler eta Braseruer» (*AztiB* VIII) testuan: *horiekin*, *maskerekin*; «Nekazale baten kontseilua Lapurtar laborarier, ofizialer eta langileer» (*AztiB* IX): *legekin*, *egitearekin*, *gelditzearekin*, *harekin*, *batzuekin* & *argituekin*. «Jaunak!» (*AztiB* XI): *seindimendiekin*. Berez zubereraz idatziak diren artean, hauek aurkitu ditut: *aphaltziarekin* (XVI), *hainatziarekin* (XVI) & *familiarekin* (XVI). Guztiarekin, Chahok *-eki* erabiltzen du maizenik.

1. taula

Komitatiboaren polimorfismoa Zuberoan*

	-ki	-KIN	-kila	-kilan
O <i>Pro</i> ca. 1600	29	4 ⁺	3	—
Bela ca. 1600	3	—	—	—
Saug ca. 1600	7	—	—	—
Etchart 1616	67	—	—	—
O <i>Po</i> 1657	26	7	4	—
Tt <i>Olsa</i> 1666	38	39	17	—
Tt <i>Arima</i> 1672	21	12	15	—
<i>PzS</i> 1676	20	—	—	—
Bp 1696	137	—	—	—
<i>CatOlo</i> 1706	59	—	—	—
<i>Orhoitce</i> 1734	60	—	—	—
<i>IP</i> 1757	11	—	1	—
Mst 1757	432	1	2	13
Ressegue	38	—	—	—
<i>Petit Jean</i> 1769	16	—	2	—
<i>StJul</i> 1770	113	—	14	—
Mercy 1780	32	—	1	—
<i>NLilia</i> 1782	25	—	2	—
Egiat I 1785	61	3	66	—
<i>Chiveroua</i>	44	5 ^{**}	16	—
<i>Bala</i> 1788	—	—	1	1
<i>Jouanic</i> 1788	7	—	3	—
<i>Boubane</i>	25	—	2	—
<i>Edipa</i> 1793	106	—	10	—
<i>Xarlem</i> ca. 1800	158	—	26	7
<i>SteEli</i> ca. 1800	122	—	19	—
<i>Malqu</i> 1807	45	—	7	5
<i>DKhi</i> 1812	61	—	—	—
<i>UskLi</i> 1814	104	2	20	—
<i>CatS</i> 1836	125	2	—	—
<i>Khurutch</i> 1837	18	—	—	—
<i>Meditacioniac</i> 1844	179	1	—	—
<i>KurBD</i> 1847	25	—	—	—
Etchahun	99	14 ⁺	16	1
<i>CanBel</i> 1848	32	27 ^{**}	7	9
Archu 1848	13	5	—	1
Chaho <i>AztiB</i>	36	15	3	3
<i>Myst</i> 1852	49	—	—	—
<i>MaiMarHil</i> 1856	94	16	1	—
<i>Ip Dial</i>	40	—	—	—
<i>HOrdre</i> 1860	67	8	1	—
Urruty <i>EvS</i> 1873	89	—	—	—
Urruty <i>Epit</i> 1873	16	—	—	—
<i>SGrat</i> 1879	24	—	—	—
<i>Catuchuma</i> 1899	43	—	—	—
<i>Orotara</i>	2.787	161	245	40

* Lerro ilunduek herri tradizioko eta tradizio mistoko testuak bereizten dituzte.

** Bost agerraldi horiek zuberotar ez den pertsonaia bati dagozkio.

3. *-(r)ekila(n)* morfema

3.1. *-(r)ekila(n)* morfemaren balioaz

Traskentzat *-(r)ekila(n)* atzizkiak «appears to have been extended by means of the adverbial suffix *-la*» (1997: 202), eta Orpustanek (1994) «atzizki luzatu» deitzen du, arras bakan ageri diren *-tila* eta *-gatila* bezala (ikus beherago, atal honetan). Beraz, euskalarien artean *-(r)ekila(n)* morfema eratorria delako ustea hedatu da, «atzizki luzatu» deiturak salatzen duenez: *-(r)ekila(n)* berrikuntza litzateke —berrikuntza zaharra, Etxepare eta Leizarraga lekuko—. Egungo euskararen komitatiboaren atzizkiek ber balioak adierazi arren, baliteke historikoki kontuak diferente izatea. Gavelek (1929: 26) euskararen komitatiboaren atzizkien garapenaren gaineko hipotesi bat proposatzen du, zeinaren arabera:

- i) *-eki* baita komitatiboaren atzizkirik zaharrena;
- ii) *-n* erantsi baitzaio lokatiboaren ideia adierazteko;
- iii) *-ekila* atzizkiak bi interpretabide baititu:
 1. = *-ala* adlatiboa, eta beraz *-ekila* mugimenduari lotu komitatiboa adierazten zuen; edo
 2. = *-la* moduzkoa, eta beraz komitatiboaren ideia indartzen zukeen, kasik pleonastikoki;
- iv) *-ekilan* atzizkirik berriena baitateke; eta
- v) denborarekin, komitatiboaren forma ezberdinek adieraz zitzaketen *ñabardurak* galduz joan baitira.

Gavelen iruzkinak biziki interesgarriak iruditzen zaizkigu, egun aldakortasun librean diren alomorfoak behiala morfema bereziak zirelako hipotesia funtsatzen baitute.⁶ Bestalde, Lacombe bere denborako garaztar baten testigantza interesgarria jaso zuen, *-ki(n)* & *-kila(n)* parearen arteko kontrasteaz —justuki Gavelen hipotesian bezala, baina atzizkiak alderantziz erabiliak—:

Au témoignage d'une dame qui fut la plus assidue des auditrices de M. Lacombe pendant les six années qu'il fit un cours libre de langue et littérature basques à la Sor-

⁶ «La forme la plus primitive de la désinence caractéristique de l'unitif serait donc *-eki*, mais on a pris l'habitude de lui ajouter souvent un suffixe exprimant une idée de *locatif*; cela est fort naturel, puisque, la plupart du temps, l'idée d'union précise, jusqu'à un certain point, un lieu : quand je dis : « Mon frère était avec moi », je donne par la même une indication sur l'endroit où se trouvait « mon frère ». Il est à présumer qu'au début on employait la forme *-ekin* uniquement lorsque l'idée d'union s'accompagnait d'une idée de locatif sans mouvement, puisque [...] le suffixe *-n* est la caractéristique de cette sorte de locatif. Quant à la forme *-ekila*, si son élément final *-la* est à identifier avec le suffixe *-la* = *-ra* qui sert à exprimer le mouvement vers un lieu, la forme *-ekila* aura été employée d'abord lorsqu'il y avait mouvement, par exemple dans les phrases telles que « venez avec moi ». Si, au contraire, ce même élément est à identifier avec le suffixe *-la* qui sert à exprimer une idée de manière, son addition à la désinence *-eki* ne nous surprendra pas trop non plus, puisque, après tout, indiquer avec qui ou avec quoi se trouve une chose ou une personne, c'est préciser sa manière d'être. Quoi qu'il en soit, il a dû arriver un moment où les trois formes *-eki*, *-ekin* et *-ekila* se sont employées à peu près indifféremment, et où même une quatrième forme *-ekilan* a pris naissance par addition du suffixe *-n* que nous trouvons dans *-ekin*. Seulement le souletin paraît à peu près être le seul dialecte qui ait conservé concurremment les quatre formes ; dans la plupart des autres régions, l'usage n'en a finalement retenu que deux ou trois, ou même une seule (en labourdinois et en bas-navarrais la forme usuelle est *-ekin*)». (Gavel 1929: 26)

bonne, *-kin* et *-kilan* ne sont pas synonymes en cizain : *egoin nuzu zu(r)ekilan*, par exemple, s'opposerait (idée de permanence) à *zurekin jiten bada* (action transitoire, si j'ose dire). (Lafon 1936: 68)

Ondoko aipuan, Lafittek Gavelen proposamena laburbildu zuen, *-(ar)ekila* atzizkiak adierazten zukeen mugimendu mota zehazturik:

La désinence de l'unitif se présente sous diverses formes qui ne sont en somme que des cas différentes de l'élément unitif *-ki* : nominatif *-ki*, inessif *-kin*, adlatif *-kila* et la forme surdéclinée *-kilan*. [...] *-kin* marque l'union réalisée : *aitarekin da* 'il est avec son père', *aitarekin doa* 'il va avec son père'. *-kila* marque un mouvement pour se joindre à quelqu'un : *aitarekila igorri dut* 'je l'ai envoyé avec son père'. *-kilan* est emphatique pour *-kin* ou *-kila*. Beaucoup de Basques ne respectent pas ces nuances. (Lafitte 1944: § 142)

Salbu Oyharçabalek,⁷ ondoko euskalariak ez dituzte Gavel-Lafitteren oharrak bere egin. Zail da neurtzea Gavel-Lafitteren formulazioaren gibelean noraino dartzan intuizioa; nolana ere, proposamenak halako *mugimenduzko komitatiboa* (Gavel) edo *komitatibo-adlatiboa* (Lafitte) suposa lezake, hots, komitatibo-instrumentalaz gain, mugimenduari edo batzearen ideiarri lotua litzatekeen komitatibo bereizi bat.

Excursus: *-tila* & *-gatila*

Komitatiboaren *-(r)ekila(n)* morfema konplexuak badu paralelo morfologiko perpektu prosekutibozko edo perlatibozko *-tila* atzizkian, arras bakan baina segurki leku-kotua Zuberoako testuetan. Lehen agerraldia Oihenarten neurtitzetan datza, guztiz paraleloa zaion *-gatila* motibatibozko atzizkiarekin batean (1).

- (1) *Jainko jauna gugatila, / Regnatu da zuretila.*⁸ «Le Seigneur Dieu, pour nous, a régné par le bois» (O *Po XXII 3*)⁹

Orpustanek *elatibo* bezala etiketatu arren (1994: 137), *zuretila* formaren balioa egiazki prosekutiboarena da; horrela konprenitzen da Lafonen itzulpenetik (1), Al-tunak eta Mujikak honela gazteleratua: «El Señor Dios ha reinado por el leño por nosotros» (2003: 447). Lafonen ustez, Oihenartek errimaren beharreatatik luzatu zuen *-ti*, «par analogie avec le suffixe *-kila*» (1955: 848). Ildo beretik, Orpustanen-

⁷ «La surdéclinaison à l'adlatif sur *-ki* [...] serait induite par le verbe de mouvement (Lafitte § 142). La nuance est en voie de disparition, et *-kila(n)* n'est le plus souvent qu'une variante libre de *-ki(n)*» (Oyharçabal 1991: 224). Bestenaz, Orpustanek ere gogoan izan du Lafitteren erremarka, baina ez du «Oihenarten hitzetan holakorik senditzen» (1994: 141).

⁸ Adibideetan, komitatibo sintagmak letra borobilean markatu ditut. Aditza ere markatu beharra izan bada, azpimarratuta eman dut.

⁹ Oihenarten olerki hau *Vexilla Regis* himno ospetsuaren itzulpen aski artistikoa da. Latinezko originalean, hauxe da hirugarren berseta: *Impleta sunt quae concinit David fideli carmine, dicendo nationibus: regnavit a ligno Deus.* xvii. mendean testua arramoldatua izan zen; nolana ere, *a ligno* beti ablatiboan datza —gogora dezagun, latinaren ablatiboa, besteak beste, bitartea (Means) adieraz dezake—. Hor-taz, beharbada gaizki ulertu batengatik, himno horren itzulpenik hoberentzat hartzen ohi den bertsoian Walter Kirkham Blount-ek iturritzko balioa (Source) eman zion: «God ruling the nations from a Tree» (*Office of Holy Week*, Paris, 1670).

tzat *-tila* & *-gatila* atzizkiak behar estilistikoek sorraraziak dira, «Oihenartek gramatikari burla ukan duen gogoia [...] hizkuntzaren ahaletaz baliatzea» (1994: 141).

Gure ikusteko maneran, ez da dudarik Oihenartek hizkuntzaren baliabideak maisutasunez erabiltzen zituela, literatura hizkuntzaren bideen urratzeko, eta pentsa daiteke bere denborako euskara mintzatuan emankor ez zen elementurik baliatu zuela, edo are sortu zukeela; dena den, «sorkuntzaren» ideia hori frogatzeke dago. Aldiz, guk dakigula, inork ez du erran Maister bat bere sormenaz balia ledin hizkuntza formarik kreaktzeko. Horra Oihenartez landara atzeman dugun *-tila* morfemaren ageraldi bakarra:

- (2) [...] *ceren hullan beiniç (dio Jaunac) amourecatic gaiçac oro, eç solamentç osoki, bena orano burutila gaintica arraberri ditçadan.* (Mst III 30, 1)

Lhanderen hiztegiak *burutik* «surabondamment» azpissarrera dakar, Foix-eko zuberera etiketaz, eta hori izan behar da *burutila* aldaeraren erranahia eta morfologia, bestalde latinezko iturrian irakur baitaiteke: *Quia prope sum, dicit Dominus, ut restaurem in universa, non solum integre, sed et abundanter et cumulate* (Kempis).¹⁰ Maister hizkuntzaren gaineko kontrol osoa erakusten duten idazleatarik dugu, eta ez soilik euskaraz. Bistan da, haren motibazioak ez ziren Oihenartek ukan zituzkeenak; nolahi ere, hemen gauza bat segur da: *burutila* formaren azaleratzea ez da metrikaren hersturen ondorioa, Maisterren hizkuntza gaitasunaren arabera ekoizpena baizik.

3.2. *-(r)ekila(n)* morfemaren lekukotasunak

Testuetan murgildu aitzin, gogora dezagun egungo deskripzio dialektaletan *-(r)ekila(n)* morfema ekialdera lerratua agertzen dela. Hala erakusten du EHHAK, galderaren arabera *-(r)ekila(n)* atzizkia han-hemenka agertuz eta aldatuz badoa ere, betiere Zuberoako eta Nafarroa Behereko zenbait inkesta-puntutara mugatua irudikatzen baitu.¹¹

Jada XXI. mendean, Iparraldeko egungo euskararen joerak aztertzen dituen Norantz proiektuaren datu baseak (Oyharçabal, Epelde & Salaberria 2009) datu interesgarriak eskaintzen ditu. Oro har, *-(r)ekila(n)* morfemaren agerpena arras minoritarioa da, 59 erantzunen artean kasik beti Zuberoako lekuko bati edo biri hertsatua. Fran-

¹⁰ Kempisen testuaren beste euskaratzaileen artean Pouvreaux du originalarekiko hurbiltasun handien atxikitzen: *Zeren hurbil nago, dio Jaunak, gauza guzien ez xoilki osoki, baina bai frankoki, neurri murrutz eta gandi berriz konplitzeko* (SP Imit) // *Ezen saihetsean nais es solament zu lebenbiziko zure bakean berris emateagatik, baiñan bai oraiño grazia berries zu bethetzeagatik.* (Arambillaga) // *Ezen hurbill naiz zureganik ez xoilki gauza guziak leheneko estatuan ezartzeko baiñan oraiño zu grazia berriez bethetzeko* (Chourio). Bestalde, ez dugu Davanten iruzkina ulertzen: «bürüteala (*bürütla*): nasaiki, zabalki» (2009: 160), *bürüte* hitzaren adlatibo mugatua inplikatzan baitu, baina Maisterren garaian halako asimilazio bokalikoak kasik lekukotu gabe ziren —eta guztiz lekukotu gabe Maisterren Zuberoa Garaian—.

¹¹ 1079. galderari (*Avec quel âne travailles-tu ?*) dagokion mapan *-kilan* Zuberoako Pagolan, eta Nafarroa Behereko Larzabalen, Garrüzen eta Armendaritzen ageri da. 1080. mapan (*Je travaille avec l'âne*), *-kilan* lekukotzen duten herriak beste batzuk dira: Zuberoan Lorraine, eta Nafarroa Behereko Arboti eta Bidarra. 1081. mapan (*Je me suis promené souvent avec les ânes*) *-kila* aukera desagertzen da. 1156. mapan (*Les poules sont contentes avec trois coqs*), Armendaritzen *kilan* dugu, eta Garrüzen ere. 1157. mapan (*Les canards ne se promènent pas avec le coq*), *-kilan* Zuberoako Lorraine eta Barkoxen ageri da. Azkenik, 1158. mapan (*Les canards ne se promènent pas avec les coqs*) *-kilan* Larrainen baizik ez da.

tsetetik abiatuz (*avec* preposiziotik), guztira hamabost galderak aukera ematen du komitatiboaren morfemen konparatzeko.

- Mugimendua adierazten duten predikatuei dagokienez, *venir* aditzarekin (A60, A61 & A62), Zuberoako hiztun gazte batek edo bik (Xila, Maila) besterik ez du *-(r)ekila(n)* erabiltzen; *partir* aditzarekin (C197: *Vous êtes parti à Paris avec le compagnon avec qui vous vivez*) bakarrik Zuberoako hiztun zahar batek (Gerbar); eta *marcher* aditzarekin (*Deux hommes marchaient dans la rue avec deux enfants*) batek baizik ez (Xila).
- Beste multzo batean erran-nahi estatiboa duten aditzak bereiz ditzakegu, zeinekin komitatiboak konpainia adierazten baitu. C48 (*J'habite chez Pierre avec son frère*) eta C196 galderari (*Cela est arrivé à la femme avec qui je vis*) Xilak bakarrik erantzuten dio *-(r)ekila(n)* morfemaz; C179 galderari (*Nous ne voulons pas que Beñat reste avec nous*), aldiz, Xilak, Mailak eta Nafarroa Behereko Anizek erantzuten diete atzizki konposatua erabilia.
- Azken multzoa aditz poliadikoen definitzen dute, erran nahi baita berez gutxienez bi partaide behar duten aditzek. *Se marier* aditzarekin (C15 & C251) Zuberoako bi gazte (Xila eta Maila) *-(r)ekila(n)* atzizkiak baliatzen dira bi aldiz, eta adin ertaineko hiztun bat (Yosan) behin, fokalizazio testuinguru batean: *Peio a dit à Maddi que c'est avec elle qu'il veut se marier* > *Peio k erran diozū Maddi haikilan nai zela ezkuntü*). Bestalde, *parler (de X avec Y)* aditzarekin, C49 galderan (*J'ai parlé de son chien avec Peio*) orain arte aipatu diren Zuberoako hiru hiztunek *-(r)ekila(n)* ematen dute, gehi Nafarroa Behereko beste hiztun zahar batek (Aniz); aldiz, C50 galderan (*J'ai parlé de Peio et Maddi avec leurs amis*) Xila gazteak baizik ez. C309 galderan ere (*Je ne parle qu'avec Peio*) *parler* aditza agertzen da, baina ez da argi poliadikotzat har daitekeenez; hor Xila eta Maila gazte zuberotarrek *-(r)ekila(n)* erabiltzen dute. Bestalde, C309 galderan (*Je parle souvent avec des personnes à qui les vieux films plaisent*) *parler* aditzak 'harremanetan izan' adiera hartzen du, eta ez da batere erantzunik *-(r)ekila(n)* morfema konplexuarekin.
- Azkenean, B89 galderan (*Avec un peu d'aide, il peut se lever du lit*) frantsesaren *avec* preposizioak eta euskararen komitatiboazko morfemek modua adierazten dute; hemen ere Zuberoako bi hiztun gazte berek ematen dute *-(r)ekila(n)*.

Datu horiek interpretatzeko manera sinpleena litzateke, beharbada, hiztun ba-koitzari begiratzea. Hortaz, komitatiboaren morfema erabiltzean ageri da Xila hiztun gazte zuberotarrak hamalauetarik hamahirutan *-(r)ekilan* ematen duela; salbuespen bakarra erlatiboazko egitura bati dagokio: *Jun zia Paisea lagünaeki zuñ bizitzen beitzia*. Beste gazte zuberotar batek, Mailak, hamalauetarik zazpitan erabiltzen du morfema luzea, agerraldien banaketa honelakoa izanik: konpainiari dagozkion testuinguruetan, mugimenduarekin ala gabe, zortzitan hiru, eta aditz poliadikoen bostetan lau. Adineko hiztunei begira, Gerbar zuberotarrak bi aldiz eman du atzizki luzea: bata bururik gabeko erlatiboazko egitura batean, *jun* aditzarekin, eta bestea *mintzatü* poliadikoarekin. Beste hiztun adindu batek, Nafarroa Beherekoak (Aniz), morfema luzearen beste bi agerraldi ematen du, bata *mintzatu* poliadikoarekin, eta bestea *egon* estatiboarekin.

2. taula

-(r)ekila atzizkiaren semantika* (kopuru absolutuak)

	mugimendua lagunduarengana	mugimendua lagunduaekin	mugimendua, orotara	mugimendurik ez	
<i>LVP</i> 1545	2	1	3	11	14
<i>Lç Test</i> 1571	5**	—	5**	1	6
<i>O Pro</i> ca.1600	2	—	2	1	3
<i>O Po</i> 1657	2	—	2	2	4
<i>Tt Onsa</i> 1666	5	3	8	9	17
<i>Tt Arima</i> 1672	2	2	4	11	15
<i>PrS</i> 1676	—	—	—	—	—
<i>Bp</i> 1696	—	—	—	—	—
<i>CatOlo</i> 1706	—	—	—	—	—
<i>Othoitze</i> 1734	—	—	—	—	—
<i>Mst</i> 1757	9	3	12	3	15
<i>IP</i> 1757	1	—	1	—	1
<i>Ressegue</i> 1758	—	—	—	—	—
<i>Petit Jean</i> 1769	—	2	2	—	2
<i>StJul</i> 1770	2	2	4	10	14
<i>Mercy</i> 1780	1	—	1	—	1
<i>NLilia</i> 1782	—	—	—	2	2
<i>Bala</i> 1788	—	—	—	2	2
<i>Jouanic</i> 1788	—	1	1	2	3
<i>Boubane</i>	—	—	—	2	2
<i>Chiveroua</i>	—	6	6	10	16
<i>Edipa</i> 1793	1	5	6	5	11
<i>Xarlem</i> ca.1800	5	17	22	11	33
<i>SteEli</i> ca.1810	5	3	8	11	19
<i>Malqu</i> 1808	—	1	1	11	12
<i>DKbi</i> 1812	—	—	—	—	—
<i>UskLi</i> 1814	2	3	5	17	22
<i>CatS</i> ca. 1836	—	—	—	—	—
<i>Khurutch</i> 1838	—	—	—	—	—
<i>Meditacioniac</i> 1844	—	—	—	—	—
<i>KurBD</i> 1847	—	—	—	—	—
<i>CanBel</i> 1848	2	3	5	11	16
<i>Etchahun</i>	4	1	5	12	17
<i>Chaho AztiB</i>	1	2	3	3	6
<i>Archu</i> 1848	—	—	—	1	1
<i>MaiMarHil</i> 1852	1	—	1	—	1
<i>Myst</i> 1856	—	—	—	—	—
<i>Ip Dial</i> 1857	—	—	—	—	—
<i>HOrdre</i> 1860	1	—	1	—	1
<i>Urruty EvS</i> 1873	—	—	—	—	—
<i>Urruty Epit</i> 1873	—	—	—	—	—
<i>SGrat</i> 1879	—	—	—	—	—
<i>Catuchuma</i> 1899	—	—	—	—	—
Orotara	53	55	108	148	256

* Lerro ilunduek herri tradizioko eta tradizio mistoko testuak bereizten dituzte.

** -(r)ekila(n)ko sekuentzia.

§ 3.1 atalean ikusi denez, Gavelek eta Lafittek *-kila* atzizkiak mugimenduzko osagai bat bazukeela defendatu zuten. Mugimendu horren ñabardura posibleak go-goan, 2. taulak gure corpuseko *-(r)ekila(n)* morfemaren agerraldi guztiak sailkatzen ditu. Euskara Arkaikoan, Etxeparek zein Leizarragak *-(r)ekila* atzizkia erabiltzen dute, baina haien artean badira diferentzia markagarriak. Etxeparengan *-eki* zein *-ekila* alomorfoak lirareteke, Lafonendako «sans différence de valeur, et pour les besoins du vers» (1951: 737). Lafonek nabarmendu bezala, Etxeparek *-(r)ekila* izenordainekin erabiltzen du beti;¹² hamalau agerraldietarik, *-(r)ekila* hirutan baizik ez da mugimenduari lotua (3).¹³ Bestalde, *Testamentu* osoan Leizarragak behin baizik ez du *-(r)ekila* atzizkia bere horretan eman, aditz estatibo batez (4), baina lau aldiz *-(r)ekilako* sekuentzia, gure ustez ñabardura semantikoa garbiago atxikitzen zukeena (ikus § 4).

(3) Çurequila *ecin vathuz* [ELKARTU] *vihocian erracen* (E VI 12)

(4) *Ia borthá ertsia duc, eta ene haourtchoac* enequila *dituc* [EGON] *obean: ecin iaiqui niaitec hiri emaitera*. (Lç Luk 11, 7)

Zuberoan ere *-(r)ekila(n)* atzizkia —bertako— lehen testuetarik ageri da, betiere gutxiengoan *-(r)eki(n)* atzizkiaren aldean —datu zehatzetarako, ikus 1. taula—. Oihenarten atsotitzetan *-(r)ekila(n)* hirutan ageri da, eta horietarik bitan predikatu poliadikoa da tartean, mugimenduko aditz batekin (5)-(6) —halere, errimak baldintzatuak ere izan litezke—. Orobat erran daiteke neurtitzez, lau agerraldietarik bitan hauteman baitugu *-kila-k* adlatibozko balioa duela (8)-(9); halere, lauetarik bitan berri ere errimaren eragina kontsideratu behar da (10)-(11).

(5) *Berant debila nehor konseilu bilha, eskukara jinez* [ETORRI] *gero* etsaiekila. (O Pro 89)

(6) *Min bilha dabila, gudukara dohena* [JOAN] azkarragoarekila. (O Pro 645)

(7) Urthearekila, *iragan dateeno, kexa ezdadila*. [EZ DAGOKIO] (O Pro 677)

(8) *Bat enaint'ehun* [ELKARTU] *Urtez behin zurekila* (O Po IV 7)

(9) *Aspaldian nabila / Hor, hebe, laztan bila / Et' orai, nahi-nola / batu naiz* [ELKARTU] batekila. (O Po XII 1)

(10) *Lehia handirekila*, [EZ DAGOKIO] / *Haren bila* [...] (O Po XX 20)

(11) *Zeren zur' oldez sendatu Behar nauena, miratu Dut* [EZ DAGOKIO] neure begiekila. (O Po XXI 1)

¹² Norequila *minço yçan han agoen artian* (I 28); Honequila *albayteça bethiere conuersa* (I 209); Harequila *segur dugu vehar dugun gucia* (II 63); Harequila *bat banadi vihoça zayt harricen* (V 11); Harequila *egoytizaz ezpaneynde enoya* (VI 8); Çurequila *ecin vathuz vihocian erracen* (VI 12); *Minzaceco çurequila gaubat nahi niqueci* (VI 15); Harequila *ninçanian enuyen nic faltaric* (VII 4); *Secretuqui vehardit harequila minçatu* (VII 11); *Nic veharren nuyen gauça daramaçu çurequila* (IX 16); *Iamas çurequila enaynde enoya* (X 8); Enequila *minçaciaz gayçiq ecin duqueçu* (XII 20) & Çurequila *gayzqui vaniz nola vici-ninçande / Ene vihobz eta arima çurequila dirade* (XII 33-34).

¹³ Aditzen balioak, mugimendurik adierazten dutenentz zehazteko helburuz, taket karratuen artean eman ditut. Ingelesezko lanetan, ohikoa da hola ematea, [JOIN], [GO], [STAY], etab. Guk hemen eredu beraren arabera eman ditugu, baina euskaraz, [ELKARTU], [JOAN], [EGON], etab.

Tartasek komitatibo guztien bostenean *-(r)ekila(n)* atzizkia erabiltzen du, eta mugimenduari lotutako ñabardura semantikoa nonbait suma daiteke: *Onsako* age-rraldien erdian, eta *Arimako*en herenean (ikus 2. taula); horren erakusgai dira (12)-(15)-ko pasarteak.

- (12) *Bere semia eta bere zerbutzariak harturik berekila [BERAREKIN HARTU], ioan zela mendi haren zolala (Tt Arima)*
- (13) *Zeren uste duzu Abraham patriarka saindiak bere jendia kitatu ziala mendi haren zolan eta berbera bere semiarekila ioan [JOAN] mendi haren tinira bere kolpiaren egitera? (Tt Arima)*
- (14) *Iinkoari ohoroskatzen eta harekila unitzen [ELKARTU] baita arima debota (Tt Arima)*
- (15) *Hirurak elgarrekila iunto direnian [ELKARTURIK EGON] (Tt Arima)*

XVIII. mendean Maisterren lekukotza nabarmentzekoa da: *-(r)ekila(n)* morfema 15 aldiz ematen du, zeinetarik 12tan nolabait mugimendua adierazten baitu, eta horietako bederatzitan higidura bat *acompanee* delakoarengana. (16) eta (17)-ko pasarteetan komitatiboaren bi morfemak kontrastean ageri dira. Kasu gehienetan mugimenduzko zentzua ez da espaziala, metaforikoa baizik.¹⁴ Gehiago dena, Maisterrek *-(r)ekila(n)* mugimendurik gabeko testuinguruan erabiltzen duenean (23)-(25) *-(r)ekila(n)ko* & *-(r)engana(t)ko* sekuentziek erlazio abstraktuak adierazten dituzte (ikus § 4).

- (16) *Juntaturen dutucie [ELKARTU], ene anaye maitiac, cien oracioniac gourenekila eta erranen dugu alkhareki. (IP 11)*
- (17) *Eci hec eguiareki eçagutcen die bere Jauna, oguiaren haustian, ceren hen bihotça su ecinago handi bateç bethatcen beita, Jesus hekilan ebilten denian [IBILI]. (Mst IV 14, 2)*
- (18) *Gogoïa emaçu hekilan esteca etcitian [LOTU]. (Mst II 1, 4)*
- (19) *Gaiça aphurra duçu, çuc soferitcen duçuna, parrian eçarten balin baduçu [ALDERATU], hagnbeste soferitu dienekilan. (Mst III 19, 1)*
- (20) *Praube eta merechi gabe bat har deçaçun çoure cerbutcharitaco, junta deçaçun [ELKARTU] çoure maitekilan. (Mst III 10, 2)*
- (21) *Ene semia, ene gracia preciatu duçu, ecin ounhesten diçu, campotico gaicekilan, eta lurreco consolacionekilan, nahastecatu içatia [NAHASI]. (Mst III 53, 1)*
- (22) *Badouatçu [JOAN] gaiçac oro, eta çu hekilan. (Mst II 1, 4)*
- (23) *Bestekila nahi baduçu bakia, eta junto içatia [ELKARTURIK EGON]. (Mst I 17, 1)*
- (24) *Bestekilan ere bakeç bicitcen beitira [BAKEAN BIZI]. (Mst II 3, 3)*
- (25) *Bat bederac gogo hounec bakia eta amourioua etchekiten du [GORDE], bere sendimentuco diren gentekilan. (Mst II 3, 2)*

¹⁴ «Most of the ancient Basque texts are religious texts, and consequently cannot be expected to provide abundant illustration of the expression of genuine spatial relationships, but rather of the metaphorical use of spatial cases» (Creissels & Mounole 2011: 173).

Maisterren ondoren, *-(r)ekila* morfemaren ñabardura semantikoak gero eta gutxiago hautematen dira; hori ez ezik, atzizkiaren beraren agerpena gero eta ezohikoago bihurtzen da (ikus 1. taula), XVIII. eta XIX. mendeen artean diren lau testu salbuespen izanik. Batetik, Eguiateguyk orekan ematen ditu *-(r)eki* & *-(r)ekila* (64 eta 66, hurrenez hurren), baina harengan bi morfemak bariazio librean direla dirudi. Aldiz, garai horretako pastoraletan *-(r)ekila(n)* morfemak bere semantika zaharra aiseago atxiki duke: *Edipan*, *Charlemagnen* gehiago, eta hein tipiagoan *Saint Julien* eta *Sainte Elisabeth de Portugalen* (26)-(36) —gogo eman dezagun antzertian mugimenduzko aditzek eta kasu markek testu erlijiosoetan baino usuago islatzen dituztela erlazio espazialak (cf. 14. oin-oharra)—.

- (26) Enekila *gitia* [ETORRI] *proposatu nahy neiçun*. (*StJul* 290)
- (27) [...] enekila *etcherat behar duçu erretiratu* [JOAN]. (*StJul* 1014)
- (28) *Erran eçadac noula den bertan hire icena Nahy bahiz ebily* [IBILI] *oray hebe enekila lasterka*. (*Edipa* 061)
- (29) *Bagouatça* [JOAN] *bortun gaigna bi arçaignaq algarequila* (*Edipa* 110)
- (30) *Jocasta hiliq eta ecin ereman* [ERAMAN] enekila. (*Edipa* 760)
- (31) *humolt eta rolan Enequila dutuçu ginen* [ETORRI] (*Charlem* 27)
- (32) *Retira* [JOAN] *Çite Renaud Ene seme maitia Çu ere bai oger biaq* algarrequila (*Charlem* 399)
- (33) *Gente eraiqui eçaçu Eta bertan adela Eçar* [JARRI] *bertan canpagnan Çoure gentequilan* (*Charlem* 1118)
- (34) *Gaur enekila çuc etçan behar duçu* [ETZAN]. (*SteEli* 303)
- (35) *Aigu hox* [ETORRI] enekila *batere dudatu gabe*. (*SteEli* 448)
- (36) *Eta çoure cherkhara guitçu gu igorten, eta gourekila gitez* [ETORRI] *çutu, ma-dama, othoitcen*. (*SteEli* 834)

Sainte Elisabethen izan & **edun* pareta aditz nagusi gisara ageri da *-(r)ekila* morfemarekin batean (37) & (38). Gure ustean, pasarte horietan *izan* & **edun* aditzek mugimenduzko balioa dute —cf. «adlatibo berbalizatuaren» kontzeptua (Mujika 2008)— baina, ohi ez bezala, mugimenduzko adiera konferitzen diena ez da adlatiboaren morfema, komitatiboarena baizik:

- (37) *Bena guerla dela causa erreque badate beharretan; goure contre dukeçu eçpa-guira* [ELKARTU] *harekila gu bertan*. (*SteEli* 1257)
- (38) *Dugun* [ELKARTU] *aldiz bethi bihotça* Gincouarekila. (*SteEli* 1098)

Errana dugu, *-(r)ekila* morfemaren maiztasuna beheitituz doa, usu haren balio zaharra izan daitekeena ere galduz. Hortaz, XIX. mendean semantika zaharraren aurkako adibideak nagusi dira, *Uscara Libria* lekuko (39)-(41). Guztiarekin, badirudi herri tradiziotik hurbilago diren testuetan *-(r)ekila(n)* atzizkiak aiseago gordetzen dituela bere balio zaharraren aztarnak (42)(44).

- (39) *Ardura errayten duçu Jauna dela* [EGON] ciek... *Arrapostu emayten deroçu: Bay eta çoure ezipiritiarekila ere.* (*UskLi* 24-25)
- (40) *Sacrificio Saintu hori apphezarekila Gincouari offritcen duzula* [EZ DAGOKIO]. (*UskLi* 26)
- (41) *Eguiazco dolumen batekila ppharcamentu galtha eçoçu* [EZ DAGOKIO]. (*UskLi* 68)
- (42) *Aigü, jaik adi, behar dük jin* [ETORRI] enekila. (*CanBel* 260)
- (43) *Bulgifer oraico aldian garhaitu diagu satan bena gure soldataq eraman tiq* [BERAREKIN ERAMAN] berequilan. (*CanBel* 522)
- (44) Zirekila *lotzia* [LOTU] *eztizüt galthatzen.* (Etch «Mendiko herrian» IV 3)

2. taulak *-(r)ekila(n)* morfemaren agerpena biltzen du, haren balioa sailkatuz: batetik komitatibo mugimenduari lotua denean (Lafitteren eta Gavelen formulazioak berezirik), eta bestetik mugimendurik gabeko semantika. Horrezaz gainera, nabarmentzekoa da *-(r)ekila(n)* morfema arras bakan ageri dela modua adieraziz: corpus osoan bildu ditugun agerraldi guztietan bostetan baizik ez, denak XIX. mendeko testuetan (45)-(49). Beraz, pentsa daiteke modua ez dela *-(r)ekila(n)* morfemaren balio zaharretarik bat.

- (45) *Eguiazco dolumen batekila ppharcamentu galtha eçoçu.* (*UskLi* 68)
- (46) *Çoure ganat bihotz dolorez eta humilitatez bethe bathekila utçul dadin* (*UskLi* 101-102)
- (47) *Goure adisquidiac, Kharreya eçacie* devotionerequila *Suario saintia* (*UskLi* 207-208)
- (48) *Esparantxarekila janen haidala / Ene lagünekila.* (Etch «Sarrantzeko senthoralak» V 5-6)
- (49) *Loxaekilan ziren / Bere honaz gozatzen.* (Archu 24)

4. *-(r)ekiko & -(r)ekila(n)ko sekuentziak*

Komitatiboaren atzizkiak *-ko* erlazio atzizkiaren eransketa onartzen du. Hortaz, egungo euskara batuan erabiltzen den *-(r)ekiko* segida testuetan aurkitzen dugu, komitatiboaren polimorfismoaren araberrako aldakortasunaz. Guk dakigula, Leizarraga da *-(r)ekila(n)ko* sekuentziaren lekukorik zaharrena (50)-(54):

- (50) *Zure anhitz berthuterekilako autoritate handian esporzu harturik* (Lç eskaintza)
- (51) *Baldin horlaco bada guiçonaren emaztearequilaco beharquia, eztuc on ezconcea.* (Lç Mt 19, 10)
- (52) *Erran nahi dut, çuen eta ene elkarrequilaco fedeaz consola nadinçât.* (Lç Rom I 12)
- (53) *Iesus Christ gure Iaunaren bere saindu guciequilaco aduenimenduco.* (Lç 1 Thes 3, 13)
- (54) *Estebenequilaco disputá* (Lç «Erideiteko taula»)

Zuberoan *-(r)ekiko*, *-(r)ekinko*, *-(r)ekilako* eta *-(r)ekilanko* aldaerak kausitu ditugu (55)-(66). Eransketa honen etsenplu gehientsuenak *-la-dun* aldaerari lotuak izatea nabarmentzekoa iruditzen zaigu. Archuk *vademecum* hitzaren euskal ordaina proposatzen du: *habil-enekinko* (62), perpausa izen bilakaturik.

- (55) *Thenpora llabürretan barnen zurekilankuak egin ditezü.* (Mst I 23, 1)
- (56) Jesusekilaco *adichkidegoua nabassiaç.* (Mst II 8, izenburu)
- (57) *Bena behar ere baduçu / moian ezcapatceko, / haiekilako langereticq / livre içateco.* (StJul 288)
- (58) Jesus-Christekilaco *entretenimentia edo conversationia Meça saintuco themporan.* (UskLi 32)
- (59) Gasturekiko *hankortarzunak, oinezko egiten ditu zaldunak.* (O Pro 518)
- (60) *Zer othe ükhenen nin pattako hekiko.* (Etch 320)
- (61) Familiarekilanko *hanaspületan baratuko niz.* (Chaho AztiB XVI)
- (62) *Uskal-herriko haurrek beharlukete, hola da ja ene ustea, habil-enekinkobat, gramatikabat.* (Archu, «Aitzin-beghi»)
- (63) *Etzirade hün alkharrekilanko beizi.* (CanBel 401)
- (64) Harekilako *segretik behar tün bai ützi* (Etch 412)
- (65) *Hartacoz, içan cite, othoi, çu, ene* Jesusenkilaco *unioniaren oropiloa.* (MaiMarHil 79)
- (66) Emaztekilako *da ene ofiziua, emaztek emaztetara dizie bere biziua.* (Saturna 5)

Semantikaren aldetik, *-(r)eki(la)(n)ko* honek usuen *-(aren)gana(t)ko* segidaren bidez adierazten den balio bera du, sentimendu eta halako kontzeptu abstraktuen eremuaren barnean. Puntu honetan, *-(r)ekila(n)ko* sekuentziak *-(r)ekila(n)* morfemaren balio zaharraren alde egiten du: batetik, haren semantika adlatibozko balio abstraktuari legokioke;¹⁵ bestetik, *-(r)ekila* morfemaren balio zaharraren aztarnak luzazkien gorde dituen eremuan *-(r)eki(n)ko* anitzez ere gutxiago ageri da.

5. Koordinaziozko komitatiboaz (*X Y-reki* ‘*X* eta *Y*’)

Munduko hizkuntzetan komitatiboaren balio nagusietarik bat da koordinazioa. Euskaran Lakarrak (1983) mendebaldeko mintzoetan arkaismo gisara deskribatu du

¹⁵ Erlazio espazial abstraktuen adierazpenean *-(r)ekilako* zein *-(ren)ganako* sekuentziak balia daitezke —bai eta *-(ren)ganiko*, baina hau ez dator bat puntu honetan aztertzen dugun balioarekin—. Bigarrena berez adlatibozko atzizkiaren gainean eratu da, salbuespenik gabe: *harenganako fidantza*, posible da, baina ez ***harengango fidantza*. Hortaz, ekialdean *-la* elementua duen morfema minoritarioa izanik, *-ko* atzizkia eranstea proportzioa ifrentzikatzea adierazgarria da. Gure ustez datua ez da halabeharrezkoa: *-(r)ekila(n)ko* berez adlatibozko erlazio abstraktu bati lotua da, *-(r)egana(t)ko* den hein berean. Zuberako testuetan *-gana(t)ko* segida 19 aldiz ageri da (Padilla-Moyano 2017: 278-280).

erabilpen hori, eta ekialdekoetan ere gero eta gehiago lekukoturik ageri da (Oyharçabal 1991: 135; Lakarra 2008; Padilla-Moyano 2011: 76-77; Camino 2014: 105; ezaugarriaren ikuspegi oso batentzat, bai eta haren inplikazio tipologikoentzat, ikus Lakarra 2018: 168-172). Koordinamolde zahar horrek aldi historikoan iraun du, eta egun nolabait haren azken txinpartak kausitzen ahal dira.¹⁶ Atal honen xedea, ekialdeko mintzoen adibide sorta bat ekartzeaz harago, hauxe da: erakustea ekialdean komitatiboaren atzizkia koordinaziozko balioaz erabiltzen denean *-(r)ekila(n)* forma ez dela kasik azaleratzen.

Zuberoako corpusean *X Y-reki* koordinazioaren adibide zaharrena Tartasena da (67); aldi berean, salbuespena ere bada, *-(r)ekila(n)* morfema agerrarazten baitu. XVIII. mendean, bost etsenplu kausitu dugu Oloroeko diozesaren tradizioaren barnean (68)-(72), eta gehiago herri antzertiaren tradizioan (73)-(78); *Edipa* pastoraletan markatzekoa da *-(r)ekila(n)* atzizkia (76), beharbada mugimenduak faboratua, eta batez ere ergatiboaren komunztadura (77).

- (67) [...] *çoin baitira* iustitia handibat misericordia handibatequila [...]. (Tt *Onsa* 118-119)
- (68) *Ifernuco bortha loxagarriac Ber temporan idekiren dira, Condenatu dirate* criminelac Sujeteki *pena handitara*. (*Othoitce* 71)
- (69) *Su icigari haren Garra bethi haing borthiz da Noun beitu chispituren* Arimareki corpitça. (*Othoitce* 102)¹⁷
- (70) *Dutugun benedica* Aïta eta Semia Espiritu Santiareky. (Ressegue 51)
- (71) *Irous içan quitian Celian Eternitatean* Saintu Ororeki çoure presentian (*sic*). [= Saintu ooren eta zure presentzian] (*NLilia* 16).
- (72) *Offritu ceren* mirha Eta urhe Incenziareky (*NLilia* 16)
- (73) *Martirraq, virginaq eta Basilissa noula gin ciren presou hartara* bere laguneky *noiz hil behar cien Julienen avertitcera*. [Julien hil behar zen [presondegian zeuden] bere lagunekin] (*StJul* 095)
- (74) *Salutatcen çutut, Julien, gracia dela çoureyk*, benedictione eta bake ossagarriareky. (*StJul* 233)
- (75) *Guero trankil dirate* Hemon princessareky *eta biciren dira ecinago ederky* (*Edipa* 065)
- (76) *Jouan hady, ene alhaba*, [...] *erakhar eçan* Hemon Polonicarekila (*Edipa* 524)
- (77) Creonec bere laguneky, *Eteoclaren odrez, çoure armada dicie ataky batallatcez*. (*Edipa* 603)
- (78) *Salutatcen çutut, sira*, çoure khorte ororeki (*SteEli* 620)

¹⁶ *Gero apezküpüa elizgizonekin* «puis l'évêque et les clercs» (Bedaxagar, *Alienor* 16. jelkaldiko antzez-ohar batean). Erran behar da Bedaxagarrek berak egin duela frantsesezko itzulpena; bistan dena, posible zuen *puis l'évêque avec les clercs* ematea, baina koordinaziozko zentzuaz itzuli du.

¹⁷ 1778ko edizioan bertsoleerro bat galdu da, eta sintaxia ez da ulertzen; hortaz *arimareki* gabe *arimarechia* idatzi dute.

Charlemagne pastoralean *Aygalon bere laur semequi* bezalako adibide asko aurki daitezke, baina gehienetan sozietatibo huts gisara ere interpreta litezke; halere «Il y a là une tournure avec *-ki* accompagnatif que l'on rencontre tout au long de la pastorale. L'accompagnatif sert à la limite à marquer une forme de coordination» (Oyharçabal 1991: 135). Soilik ondoko adibideak dakartzagu, horietan komitatiboak numero komunztadura agerrarazten baitu:

- (79) bere lagun ororequi *mauntaban bara ditian amorecatiq guero niq Jfernian lanta ditçadan* (*Charlem* 254)
- (80) *ouste nian* [...] aygalon bere lagunequi *uqhenen nutiela* (*Charlem* 594)
- (81) *Corage mirabolan Etçitiela loxa Erhoren dutut* doçepariaq charlemaignarequila (*Charlem* 986)
- (82) *Benedicatu dela jauna* charlemaigna çourequi *Ceren batailla hountan eman beteicuçu argui* (*Charlem* 989)

XIX. mendean ere aise bildu ditugu komitatiboaren erabilpen hau, hala Elizaren testuetan (83)-(87), nola astolasterretan (88), Etchahunen poesian —ohart koordinazioa Haritschelharren itzulpenetan— (89)-(90) eta Chahoren idazkietan (91). Sorta honetako *-(r)ekila(n)* bakarrak errimak bortxtatua dirudi (88).

- (83) [...] *çouin bici beita* çourequi espiritu saintiaren *unionian* (*DKhi* 8 & 14).¹⁸
- (84) [...] *gubernatcen beituçu* Aytareki Spiritu Saintiaren *batarçunian* (*UskLi* 17)
- (85) [...] *reignatcen beytcira* aytarequi Spiritu saintiaren *unitatian cecura orotan*. (*UskLi* 205).¹⁹
- (86) *Jincöac detsala liburu hau iracourriren dienec* [...] Jesus bere amareki maitha decen! (*MaiMarHil* 7-8)
- (87) *Maria Santa, Jesusen ama, ukhen eraz eçadaçu gracia*, Jesuseki Gincouatan *bicitce gordebaten erouaiteco*. (*Hordre* 174).
- (88) *Gincouaq gay houn deiçula* Marcelina Espagnoularekila, *Noulache igaran du-cie aspaldi hountaco dembora?* (*Chiveroua* 138)
- (89) *Jinkuak deiziela bier algarreki* Mündian bizitze lüze ünioneki «Que Dieu vous donne, à tous deux ensemble, une longue vie en ce monde *et* pleine d'union» (*Etch* 688).
- (90) *Eta orai hir'ezin bestia*, harekila trixtezia «Te voilà maintenant dans la misère, *et* aussi dans la tristesse» (*Etch* 244)
- (91) *Bego Pethe zuzulian tutulu, zure ideaz aski sabant, orentthuak badakit zalakoz*, Pater, Ave, eta Credo, *Deprofundis*-areki. (*Chaho, Ariel* 1848-7-25 [*AztiB V*]).

¹⁸ Lapurterazko bertsoian, erran nahi baita Inperioaren katiximan (Loison apezpikuarena; Vinson 171a): *Galdetcen dautçuğu* çurequin Ispiritu Sainduaren *batassunean mendeen mendetan bici den, eta erre-guinatcen duen Jesus Christo gure Jaunaz*.

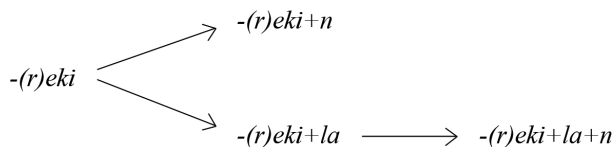
¹⁹ Frantsesez: *Vous qui vivez et régnés dans l'union du Père et de l'Esprit-Saint dans les siècles des siècles* (Érasme, *Precationes aliquot*, Lyon, 1546).

Azkenik, eta beste maila batean, ez da falta *eta* gehi komitatiboaren marka bateratzen dituen egitura, zeinaren ilustratzeko ondoko hiru adibideak baitakartzagu:

- (92) *Eskentcen baleicu bere adiskidegoua*, eta hareki bere erresoumaren erdia? (*Meditacioniac* 91)
- (93) Celsa, eta gu harekila, *guitiq batheiatu uken eta ezcutuq*, ez, *batere oray khanbiaturen*. (*StJul* 871)
- (94) *Orai ni jin nuçu Parisera estofa erostera ourhe eta perleria* eta diamant hayekila. (*Jean de Paris* 262)

6. Proposamena

Ikusi denez (§ 3.2), Zuberoako testu batzuetan *-(r)ekila(n)* morfemak mugimenduari lotutako ñabardura semantikoak gorde ditu, hein handiagoan ala tipiagoan. Oro har, azken mendeetan *-(r)ekila(n)* atzizkiaren balioa lausotuz joan da, gero eta gehiago *-(r)eki(n)* komitatibo —edo komitatibo-instrumental— hutsaren alomorfo bilakaturik. Onartzen bada komitatiboaren kronologian *-(r)eki* dela forma zaharrena, eta *-(r)ekin* hari inesiboaren *-n* eranstearen emaitza (ikus § 1), orduan nekez idoki liteke *-(r)ekila(n)* morfema *-(r)ekin* baino berriago izatea. Beraz, Gavelen eta Lafitteren iruzkinak gogoan (§ 3.1), *-(r)ekila* morfema zaharra postula genezake, printzipioz *-(r)ekin* inesiboduna bezain zahar —edo berri—. Aldiz, *-(r)ekilan* aldaera komitatiboaren aukerarik berriena litzateke.

Hastapenean, *-(r)ekila* morfemak berezko balio zukeen, halako «komitatibo-adlatiboa», lagundua (*accompañee*) xede zuen adlatiboa, *-(r)ekin* morfemak inesibozko kutsua zukeen bezala. Denboraren iragaitearekin, *norbaitekila joan* ('norbaitegana joan') → *norbaitekila joan* (≈ 'norbaiten konpainian joan') hedakuntza gertatuko zen; beraz, bigarren fase batean *-(r)ekila* morfema oro har komitatiboa gehi mugimendua adierazten hasiko zen. Ondoren, *-(r)ekila* morfema mugimendurik gabeko testuinguruetara ere hedatuko zen, azkenean *-(r)eki(n)* atzizkiarekiko bariazio librea gertatzeko eta, beraz, alomorfo huts bihurtzeko. 3. taulak bi komitatiboen bilakaera eskematikoan irudikatzen du.

3. taula

Komitatiboaren bi atzizkien balioen bilakaera: proposamena

	I. fasea	II. fasea	III. fasea
<i>-(r)eki</i>	komitatibo	komitatibo-instrumental	komitatibo-instrumental
<i>-(r)ekila</i>	komitatibo-adlatibo	komitatibo + mugimendu	

Horrela bada, *-(r)ekila* morfemaren jatorrizko semantikaren galera horretan, Zuberoko testu zenbait egoera zaharrago baten isla dira, hots, gutxienez *-(r)ekila*-k mugimenduari loturiko komitatiboa adierazten zueneko garaiarena. Morfema bat beste baten baliora asimilatzen denean, funtsean bi emaitza dira posible: a) bariazio libreak erabilia izatea —alomorfo bihurtzea—, eta b) desagertzea, ez baita gehiago haren beharrik; hauei hirugarren posibilitate bat emenda dakieke: bi morfemak forma berri batean konbinatzea.²⁰

Bada gehiago. Euskarak bi komitatibo bereizi dituela proposatzeko, komeni litza-teke munduko hizkuntzetan hori inon ezaguna denetz jakitea.²¹ Eta bada paralelorik, adibidez bi komitatibo bereizten dituen chantyal hizkuntzarena —tibetar-birmaniar familiakoa, Nepalen erdian mintzatua—. Chantyal hizkuntza ergatiboa da, guztiz atzizkizalea eta eranskaria; euskaraz gertatzen den bezala, haren bi dozena kasu markak izen sintagma osoari gehitzen zaizkio (Noonan *et al.* 1999: 3-4). Ondoko adibideek chantyal hizkuntzaren *-siŋ* komitatiboazko kasu markaren balioak ilustratzen dute: edulea (95), manera (96), eta lagundua (97) —azken adibidean adlatiboaren eta komitatiboaren balioak konbinatzen agertzen dira—. Noonan *et al.* lanean «allative/comitative» labela esleitzen zaio kasu-marka honi.²²

(95) *na-siŋ jəmmə dwi səyə rupəyə mu-ō ki ta.*
I-COM total two hundred rupee be-IPFV or what
'I had maybe a total of two hundred rupees.' (Noonan & Bhulanja 2005: 14)

(96) *kħərə gəjjab-siŋ ca-wa mu-ō.*
how much goodness-COM eat-NOM be-IPFV
'I would eat it with relish.' (Noonan & Bhulanja 2005: 34)

(97) *Thokħər nə diŋŋa-siŋ ħya-ro ħya-ro.*
now TOPIC cattle-COM go-IMP go-IMP
'Now go, go with the cattle.' (Noonan *et al.* 1999: 537)

Laburbilduz, ekialdeko euskararen bi komitatiboen proposamena ondoko argudioetan funtsatzen da: a) banaketa dialektalaren aldetik, *-la* elementua ekialdeko adlatiboaren *-la(t)* markari lotzea guztiz koherentea da, *-kila*-ren eremua eta adlatiboazko *-la(t)* morfemarena gutxi gorabehera bat datozelako; b) Zuberoko testu batzuek *-(r)ekila(n)* morfemaren erranahi bereziaren zantzuak erakusten dituzte; c) Ekialdeko testuek *-(r)ekilanko* eransketa lekukotzen dute erlazio espazial metaforikoen adierazpenean —adlatiboaren gainean eraikia den *-(r)engana(t)ko* segida

²⁰ Bi morfemen balioen neutraltzearen ondorioa da mintzo batzuetan komitatiboan soilik *-kila(n)* izatea. Lafoni idatzi gutun batean, Lacombe dio amikuzeraz *-kilan* baizik ez zela erabiltzen, bederen Donapaleun —«du moins en était-il ainsi dans le basque parlé par ma mère»— (Lafon 1936: 68).

²¹ Modu orokorrago batean, bada nolabaiteko lotura semantikoa adlatibo eta komitatiboaren artean. Horrela, Europako hizkuntza batzuetan —ingelesa eta frantsesa tartean— predikatu asko adlatiboazko zein komitatiboazko preposizioen bidez markatzen dira —cf. ing. *to talk, link, associate to/with*; fr. *parler, attacher, associer avec*—; Europatik kanpo ere polisemia hori hedatua da (Hagège 2010: 278).

²² A. Arkhipovék gaztigatu nauenez, luisseño hizkuntzak (Uto-azteka) komitatibo desberdinak ditu aditz estatiboentzat eta dinamikoentzat (Kroeber & Grace 1960).

bezala—, eta *-(r)eki(n)ko* salbuespena da; d) komitatiboak koordinazioa adierazten duenean, Zuberoako testuetan *-(r)ekila(n)* salbuespena da *-(r)eki(n)* morfemaren eretzean —hau da, *-ko* erlazio atzizkiaren eranstean zubererak *-(r)ekila(n)ko* sekuentzia nahiago duen bezala, koordinazioan klarki nahiago du *-(r)eki(n)* ezen ez *-(r)ekila(n)*—; e) ekialdeko euskararen bi komitatiboek badute paralelorik munduko hizkuntzetan.

7. Ondorioak

- a) Euskararen komitatiboak polimorfismo markagarria erakusten du. Ekialdeko mintzoetan, lehenik, haren morfemek *-n* agerraraz dezakete, baina ekialde hertsiko mintzoetan komitatiboaren aukera tipikoa *-n* gabea da. XVI.-XIX. mendeetan, Zuberoako testuetan bukaerako *-n* aiseago ageri da *-(r)ekila(n)* morfema konplexuan *-(r)eki(n)* atzizkian baino —zazpitan bat *vs.* hamazazpitan bat, hurrenez hurren—. Semantikoki, nahiz eta *-(r)ekin* atzizkiak jatorriz *-n* inesiboa erakusten duen, ez da batere diferentziarik *-n*-dun eta gabeko aukeren artean. Erran daiteke Zuberoan *-(r)eki* dela komitatiboaren aukera naturala, *-(r)ekin* alomorfoa nolabait kanpoko eragipena erakusten duten testuetan ageri denean: Oihenart, Tartas eta, arras era minoritarioan XIX. mendeko zenbait egilerengan ere. Gehiago baita, xaribari batean *-(r)ekin* Zuberoatik kanpoko euskaldunen karakterizazio linguistikoarentzat baliatu da.
- b) Diakronikoki, ez dugu aldaketarik deskribatu *-(r)eki(n)* & *-(r)ekila(n)* parearen arteko banaketan: lehen testuetarik biak ageri dira, betiere *-(r)eki(n)* klarki nagusi izanik, hamar eta bateko proportzioan. Egungo euskarari bi morfemak guztiz baliokideak badira ere, lehenbizi Gavelek eta gero Lafittek deskribatu zituzten *ñabardura* semantikoen aztarnak atzeman ditugu Zuberoako zenbait testutan. Zehazkiago, badirudi *-(r)ekila(n)* morfemak komitatiboa eta mugimendua bat zitzakeela, zenbaitetan adiera hertsienean —lagundua denarenganako mugimendua— eta bestetan adiera zabalagoan —lagundua denarekin batean gauzatzen den mugimendua—.
- c) *-ko* erlazio atzizkia komitatiboaren morfemari eranstean ari bagara, Ekialdeko testuetan *-(r)ekila(n)ko* anitzez ere maizago ageri da *-(r)eki(n)ko* baino. Erranahiaren aldetik, erakutsi dugu *-(r)eki(la)(n)ko* adlatiboaren gainean eraikia den *-(ren)gana(t)ko* sekuentziaren baliokidea dela. Halaber, Zuberoako testuetan komitatiboak koordinazioa adierazten zueneko adibide sorta luze bat aurkeztu dugu, zeinetan *-(r)ekila(n)* morfemaren agerpena salbuespena baita. Beraz, ekialdeko hitzunek nolabaiteko debekua sentitu dute *-ko* atzizkia *-(r)eki(n)* morfemari eratzekitzeko, bai eta *-(r)ekila(n)* morfema koordinazio balioan erabiltzeko. Gure ustez, banaketa hori ez da halabeharrezkoa, bi morfemek balio desberdinak adierazten zituzteneko garaiaren herexa baizik. Orobat erran daiteke komitatiboaren morfemak modua adierazten duenean, balio horretan *-(r)ekila(n)* morfemaren agerpena salbuespen handia da, corpuseko testu modernoenetan baizik ageri ez dena.
- d) Gavelen hipotesitik abiatuak (1929), gure ikusteko maneran noizbait ekialdeko euskarak bi komitatibo bereizi zituen: bata *-(r)eki* morfemaren bidez adierazia, aldi historikoan instrumentalaren balioak ere bereganatuz joan dena,

eta bestea komitatibo/adlatiboa, *-(r)ekila(n)* morfemaz. Bereizkuntza hori zaharra litzateke, jada Euskara Arkaikoan bi morfemen arteko kontrastea aski galdua baitzen, eta beharbada ekialdeko muturrean irauten zuen. Tipologiara joz, ikusi dugu bere parametroetan euskaratik hurbilak diren chantyál eta luiseño hizkuntzek bi komitatibo bereizten dituztela beren kasu sistemetan.

Ekialdeko euskararen bi komitatiboen hipotesiaz harago, lan honek bazuen beste xedea: Gavel bezalako euskalarien lanaren aldarrikatzea, egungo baliabideak ezin amestuzkoak ziren denbora batean, beren intuizio finak eta hizkuntzaren ezagutza sakonak gidaturik, oraino baliagarriak diren hipotesi iradokigarriak formulatzeko gauza izan baitziren.

Erreferentziak

- Altuna, Patxi & José A. Mujika. 2003. *Arnaud Oihenart. Euskal atsotitzak eta neurtitzak. Proverbes et poésies basques. Proverbios y poesías vascas (IKER 15)*. Bilbo: Euskaltzaindia.
- Arkipov, Alexandre. 2009. Comitative as a cross-linguistically valid category. In Patience Epps & Alexandre Arkipov (arg.), *New challenges in typology. Transcending the borders and refining the distinction*, 223-246. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Bedaxagar, Jean-Michel. 2014. *Akitaniako Alienor trajeria*. Ozaze: Ideki.
- Camino, Iñaki. 2014. Ekialdeko euskararen iraganaz. In Irantzu Epelde (arg.), *Euskal dialektologia: lehen eta oraina (ASJUren Gehigarriak 69)*, 87-153. Bilbo: UPV/EHU.
- Chaho, Augustin & Antoine D'Abbadie. 1836. *Études grammaticales sur la langue euskarienne*. Paris: Bertrand.
- Creissels, Denis & Céline Mounole. 2011. Animacy and spatial cases: Typological tendencies, and the case of Basque. In Seppo Kittilä, Katja Västi & Jussi Ylikoski (arg.), *Case, animacy and semantic roles (Typological Studies in Language 99)*, 157-182. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
- Darrigol, Jean-Pierre. 1830. *Dissertation critique et apologétique sur la langue basque*. Baiona: Cazals.
- Davant, Jean-Louis (paratzailea). 2009. *Jesü Kristen imitazioea (Euskaltzainak Bilduma 13)*. Bilbo: Euskaltzaindia.
- EHHA V = Euskaltzaindia. 2013. *Euskararen Herri Hizkeren Atlas V. Izen morfologia*. Bilbo: Euskaltzaindia.
- Gavel, Henri. 1929. *Grammaire Basque. Tome I. Phonétique. Parties du discours autres que le verbe*. Baiona: Imprimerie du Courrier.
- Gómez, Ricardo. 2005. De re etymologica: vasc. *-(r)antz* 'hacia'. In Pilar Etxeberria & Henrike Knörr (arg.), *Nerekin yáio nun. Txillardegiri omenaldia (IKER 17)*, 273-280. Bilbo: Euskaltzaindia.
- Hagège, Claude. 2010. *Adpositions. Function-marking in human languages*. Oxford: Oxford University Press.
- Haritschelhar, Jean. 1969-1970. *L'œuvre poétique de Pierre Topet-Etchahun (Euskera 14 & 15)*. Bilbo: Euskaltzaindia.
- Hualde, José Ignacio. 2003. Case and number inflection of noun phrases. In José Ignacio Hualde & Jon Ortiz de Urbina (arg.), *A grammar of Basque*, 171-186. Berlin & New York: Mouton de Gruyter.

- Kroeber, Alfred L. & George W. Grace. 1960. *The sparkman grammar of Luiseño*. Berkeley: University of California Press.
- Lafitte, Pierres. 1944. *Grammaire basque. Navarro-labourdin littéraire*. Baiona: Librairie Le Livre (Berrargit. Donostia: Elkar, 2008).
- Lafon, René. 1936. Notes complémentaires sur *adiskide* et sur le suffixe casuel *-ekin*. *RIEV* 27. 66-72.
- Lafon, René. 1951. La langue de Bernard Dechepare. *BAP* 7(3). 309-338 (Berrargit. *Vasconiana*, 1999, 729-758).
- Lafon, René. 1955. Notes pour une édition critique et une traduction française des poésies d'Oihenart. *ASJU* 2. 61-99.
- Lafon, René. 1965. Les deux génitifs en basque. *BSL* 60. 131-159 (Berrargit. *Vasconiana*, 1999, 173-197).
- Lafon, René. 1999. *Vasconiana* (IKER 11). Bilbo: Euskaltzaindia (Jean Haritschelhar & Pierre Charrittonen argit.).
- Lakarra, Joseba A. 1983. Oharrak zenbait arkaismoz. *ASJU* 17. 41-68.
- Lakarra, Joseba A. 2008. *Vida con / y libertad*: sobre una coordinación arcaica y la autenticidad de *Urthubiako alhaba*. *ASJU* 52(1). 83-100.
- Lakarra, Joseba A. 2018. La prehistoria de la lengua vasca. In Joaquín Gorrochategui, Iván Igartua & Joseba A. Lakarra (arg.), *Historia de la lengua vasca*, 23-244. Gasteiz: Eusko Jaurlaritza.
- Manterola, Julen. 2015. *Euskararen morfologia historikorako: artikulua eta erakusleak – Towards a history of Basque morphology: articles and demonstratives*. Gasteiz: UPV/EHUko doktorego tesia. <https://hdl.handle.net/10810/15848> (2020/10/24).
- Mitxelena, Koldo. 1972. Etimología y transformación. In *Homenaje a Antonio Tovar*. Madrid: Gredos (Berrargit. *OC* 7, 93-108).
- Mitxelena, Koldo. 2011. *Obras completas (ASJUren Gehigarriak 54-68)*, 15 lib. Donostia & Gasteiz: «Julio Urkixo» Euskal Filologi Mintegia, Gipuzkoako Foru Aldundia & UPV/EHU (Joseba A. Lakarra & Iñigo Ruiz Arzalluzen argit.).
- Mounole, Céline. 2003. *C.H. de Belsunce bizkondea. Tableau analytique et grammatical de la langue basque (1858). Azterketa eta edizioa*. *ASJU* 37(2). 1-383.
- Mujika, José A. 2008. Adlatiboaren berbalizazioaz. In Xabier Arriagoitia & Joseba A. Lakarra, *Gramatika jaietan. Patxi Goenagaren omenez (ASJUren Gehigarriak 51)*, 605-615. Bilbo: UPV/EHU.
- Noonan, Michael, Ram P. Bhulanja, Jag M. Chhantyal & William Pagliuca. 1999. *Chantyal dictionary and texts (Trends in Linguistics. Documentation 17)*. Berlin & New York: Walter de Gruyter.
- Noonan, Michael & Ram P. Bhulanja. 2005. Chantyal discourses. *Himalayan Linguistics Archive* 2. 1-254.
- Orpustan, Jean-Baptiste. 1994. Gramatikaz Oihenarten neurthitzetan edo gramatika 'ta neurthitzaren egitura Oihenarten olerkietan. In *Oihenarten laugarren mendeurrena. Euskaltzaindiaren XII. Biltzarra (IKER 8)*, 135-159. Bilbo: Euskaltzaindia.
- Oyharçabal, Bernard. 1991. *La pastorale souletine. Édition critique de « Charlemagne » (ASJUren Gehigarriak 16)*. Donostia: Gipuzkoako Foru Aldundia & UPV/EHU.
- Oyharçabal, Bernard, Irantzu Epelde & Jasone Salaberria. 2009. *Norantz Proiektua – Datu Batea*. Baiona: IKER UMR 5478. <https://www.norantz.org/web/proiektua> (2020/10/24).

- Padilla-Moyano, Manuel. 2011. *Kadet eta Bettiriño edo Yesu Christo eguiazco Yainco Guizonaren bizia eta heriua laur evanyelista eguiazcuen eta sainduien arabera (Euskararen Lekukoak 26)*. Bilbo: Euskaltzaindia.
- Padilla-Moyano, Manuel. 2015. Oloroeko diozesako euskal liburuak eta zuberera idatzia. In Ricardo Gómez & María José Ezeizabarrena (arg.), *Eridenen du zerzaz kontenta. Sailki-deen omenaldia Henrike Knörr irakasleari (1947-2008)*, 519-536. Bilbo: UPV/EHU.
- Padilla-Moyano, Manuel. 2017. *Analyse diachronique du dialecte souletin (XVIe-XIXe siècles) – Zuberoako euskararen azterketa diakronikoa (XVI-XIX. mendeak)*. Gasteiz & Bordele: UPV/EHU & UBMko doktorego tesia. <https://tel.archives-ouvertes.fr/tel-01806475> (2020/10/24).
- Schuchardt, Hugo. 1893. Baskische Studien I. Über die Entstehung der Bezugsformen des baskischen Zeitworts. *Denkschriften der Wiener Akademie* 42(3). 1-82.
- Schuchardt, Hugo. 1947. *Primitiae Linguae Vasconum*. Salamanca: CSIC (1. argit., 1923).
- Stolz, Thomas, Cornelia Stroh & Aina Urdze. 2006. *On comitatives and related categories: A typological study with special focus on the languages of Europe (Empirical Approaches to Language Typology 33)*. Berlin & New York: Mouton de Gruyter.
- Stolz, Thomas, Cornelia Stroh & Aina Urdze. 2013. Comitatives and instrumentals. In Matthew S. Dryer & Martin Haspelmath (arg.), *The World Atlas of Language Structures Online*. Leipzig: Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology. <https://wals.info/chapter/52> (2020/10/24).
- Trask, Robert L. 1997. *The history of Basque*. Londres: Routledge.
- Urkizu, Patri. 1998. *Zuberoako irri teatroa. Recueil des farces charivariques basques*. Baigorri: Izpegi.
- van Eys, Willem J. 1879. *Grammaire comparée des dialectes basques*. Paris: Maisonneuve.